

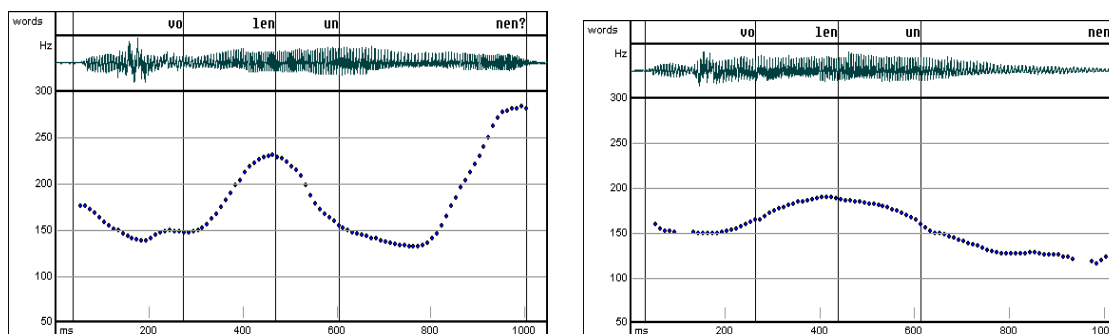
Capítol 5. Aspectes semàntics i pragmàtics de l'entonació

5.1. Llengües tonals, llengües entonatives i llengües d'accent melòdic

Tradicionalment s'han distingit dos tipus de llengües atenent a la funció gramatical i semàntica de les variacions melòdiques: les **llengües tonals** i les **llengües entonatives**. En llengües tonals com el tailandès, el xinès o el ioruba, el to té una funció contrastiva de tipus lèxic o morfològic, és a dir, les variacions tonals s'empren per distingir un mot d'un altre i, tot sovint, per expressar trets morfològics com ara el temps o l'aspecte verbal. L'exemple següent del tailandès mostra com la seqüència *naa* [ɯnaa] té un referent lèxic distint segons el to amb què s'articuli sigui baix, mitjà, alt, descendent o ascendent:⁴⁴

<i>nàa</i>	[—]	to mitjà	'arrossar'
<i>naa</i>	[—]	to baix	'sobrenom'
<i>náa</i>	[—]	to alt	'oncle o tia materns'
<i>nâa</i>	[—]	to descendent	'cara'
<i>na&a</i>	[—]	to ascendent	'gruixut'

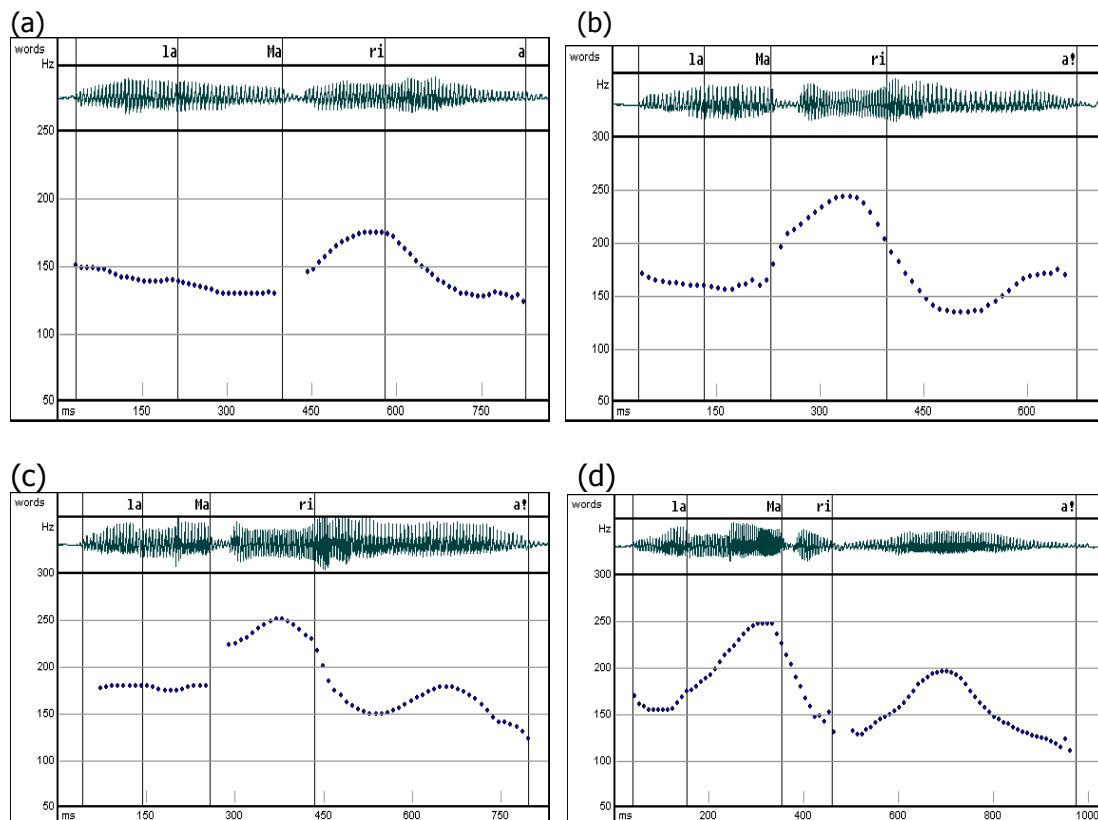
En català, en canvi, el significat lèxic dels mots no es pot modificar amb un canvi tonal. En les corbes següents la paraula *nen* es pronuncia amb tons diferents (descendent en l'enunciat declaratiu *Volen un **nen*** i ascendent en l'interrogatiu *¿Volen un **nen**?*), però el seu significat resta inalterat. En vista d'això, es diu que el to en català no té valor fonèmic, és a dir, que no té capacitat distintiva a nivell lèxic.

En les llengües entonatives les variacions tonals no es fan servir per a la diferenciació lèxica sinó per aportar una sèrie de sentits que solen afectar la frase

⁴⁴ Cal matisar que les realitzacions tonals d'aquests mots corresponen a una pronúncia aïllada dels mots. Quan s'insereixen en un context més ampli, la seva realització tonal pot canviar.

sencera i que són importants per a la seva interpretació discursiva. Per exemple, les entonacions anteriors distingeixen diferents modalitats oracionals, és a dir, donen a conèixer si la intenció del parlant en emetre l'enunciat és la d'informar (*Voldrien un gat*) o bé la de preguntar (*¿Voldrien un gat?*). Les variacions melòdiques també reflecteixen actituds del parlant respecte de l'intercanvi comunicatiu. Per exemple, la seqüència *La Maria*, pronunciada amb les quatre formes melòdiques transcrits a continuació, pot comunicar bé una actitud neutra del parlant (una resposta a una pregunta, posem per cas) com a (a), un matís d'obvietat suau (b), un sentit d'obvietat enèrgica (c) o un sentit de prec insistent (d). Les dues entonacions de (b) i (c), posem per cas, expressen un implícita com ara "Sí, home, ¿no ho veus, que ha estat la Maria?" i es diferencien pel grau d'insistència (i el to de protesta) que imprimeixen a l'enunciat.

La diferència principal entre les llengües tonals i les llengües entonatives, doncs, rau en la funció semàntica del to en el sistema lingüístic: en les llengües tonals aquest és capaç d'identificar mots i elements gramaticals diferents. Convé tenir

present, però, que to i entonació no s'exclouen mútuament i que les llengües tonals també posseeixen mecanismes de tipus entonatiu, que, encara que de forma més limitada que les llengües entonatives, se sobreposen als trets tonals de tipus lèxic. Així, els parlants d'una llengua tonal poden modificar el registre tonal global de l'oració, el camp tonal dels diferents tons o la forma melòdica final de l'enunciat per tal d'expressar diferents sentits oracionals.

Existeix un tercer grup de llengües, conegudes amb el nom de **llengües d'accent melòdic**, com el japonès,⁴⁵ que es caracteritzen per una determinada realització fonètica de les prominències accentuals i unes determinades propietats de relació entre l'estructura accentual i l'entonativa. Hem vist que moltes llengües entonatives com el català tenen un accent que es realitza mitjançant una amalgama de trets de freqüència fonamental, d'amplitud i de durada; en aquestes llengües, els valors d' F_0 que adopta la síl·laba en qüestió resten supeditats a l'entonació general de l'enunciat, de tal manera que el mot *gat* es pot pronunciar amb un accent alt o baix segons el context entonatiu en què s'insereix. Per contra, en les llengües d'accent melòdic, l'accent es manifesta sistemàticament mitjançant una prominència melòdica característica que no es veu afectada pel contorn d' F_0 de la frase. En japonès estàndard de Tòquio, posem per cas, els mots poden ser de dos tipus: accentuats i no accentuats. Els mots accentuats com ara *óngaku* 'música' o *toshókan* 'biblioteca' es pronuncien indefectiblement amb un moviment melòdic ascendent sobre la síl·laba tònica seguit d'un moviment tonal descendent. En canvi, el to de les altres síl·labes no accentuades és totalment predictable mitjançant regles d'interpolació: la primera síl·laba àtona d'un mot sempre és baixa i la resta de síl·labes pretòniques són altes; finalment, totes les posttòniques presenten un to baix. Així, el japonès presenta un caràcter mixt. Per una banda, es diferencia de les llengües tonals en el fet que no presenta un to associat a cadascuna de les síl·labes que componen l'enunciat, sinó que utilitza una oposició melòdica més simple: cada mot es caracteritza per la presència o l'absència d'una prominència accentual. Una altra diferència bàsica entre una llengua amb accent melòdic com el japonès i el català està en el fet que el procés d'accentuació està molt més restringit en la primera. Com que els mots desaccentuats no poden portar accent tonal i els accentuats el duen obligatòriament, això té conseqüències sobre el sistema de focalització: el català pot focalitzar elements oracionals mitjançant la presència d'accents tonals i el japonès no.

Al llarg dels estudis d'entonació s'ha fet palès un cert grau de confusió en l'ús dels termes esmentats. Hi ha hagut, per exemple, qui ha classificat el suec i el

⁴⁵ En anglès s'utilitzen els termes "pitch-accent languages" i "stress-accent languages", respectivament.

noruec com a llengües d'accent melòdic. Però aquestes llengües pertanyen a un grup lingüístic de característiques mixtes que es diferencia clarament de les llengües d'accent melòdic com el japonès. Tant el suec com el noruec són llengües predominantment entonatives però que també fan un ús —encara que menor— dels contrastos tonals a nivell lèxic. El suec, posem per cas, conté uns 500 parells mínims de mots que es distingeixen únicament pel tipus d'accent melòdic que presenten: els mots *tanken* ("tanc") i *tanken* ("pensament"), segmentalment idèntics, es diferencien per les seves propietats tonals. En realitzacions aïllades, el primer mot s'articula amb una melodia ascendent-descendent (l'accent tonal anomenat Accent I) i el segon amb un doble cim melòdic, una configuració menys freqüent que l'anterior (l'Accent II) —per a una anàlisi dels accents tonals del suec, vg. Bruce (1977).

5.2. Les funcions semàntiques de l'entonació

La gramàtica tradicional ha distingit entre el *dictum* —el referent, el contingut del missatge— i el *modus* —o l'actitud presa pel parlant respecte d'allò que està dient. A banda del sentit referencial del missatge, d'allò que es diu, paral·lelament el parlant comunica la seva intenció o la seva actitud comunicatives respecte d'allò que enuncia: indica si està contrariat o sorprès, enfadat o alegre, si assumeix un determinat fet o no hi està d'acord, si dubta, si adopta una actitud de superioritat o d'amenaça, etc. L'entonació, juntament amb els marcadors discursius o d'altres trets prosòdics, és un dels recursos que emprava el parlant per "modalitzar" l'enunciat, és a dir, per deixar entreveure la seva subjectivitat i el seu estat emocional. És per això que l'entonació típicament s'ha vinculat amb la funció emotiva i expressiva del llenguatge, amb tot allò que té a veure amb la percepció subjectiva dels enunciats. Segons Pike (1945b:21), "la SEMÀNTICA ENTONATIVA modifica el sentit lèxic d'un enunciat i hi afegeix l'ACTITUD DEL PARLANT respecte del contingut de l'enunciat (o una indicació de l'actitud amb la qual espera que l'oient reaccionï)."46

Les funcions semàntiques i pragmàtiques de l'entonació, malgrat tenir una gran importància en el procés interpretatiu, han restat força inexplorades. Tradicionalment, les descripcions de l'entonació d'una llengua es limitaven a l'estudi de les tres modalitats de tipus neutre (declarativa, interrogativa i volitiva) i s'ignoraven la multiplicitat de matisos expressius que aporta l'entonació (insistència, confirmació, asserció, obvietat...). Un dels factors que molt

⁴⁶ "In English, then, an INTONATION MEANING modifies the lexical meaning of a sentence by adding to it the SPEAKER'S ATTITUDE toward the content of the sentence (or an indication of the attitude with which the speaker expects the hearer to react)." Pike (1945b:21)

probablement ha contribuït a perpetuar aquesta situació ha estat l'adopció d'una metodologia de recollida de dades poc adient per copsar aquesta varietat de significats. Per exemple, si fem llegir aïlladament el mot *yes* 'sí' probablement només obtindrem la primera entonació de les cinc que figuren a continuació (Ladefoged 1975:97)⁴⁷; per obtenir les altres faria falta situar *yes* en un context discursiu adequat que induís el parlant a manifestar els altres sentits. És clar, doncs, que no es poden estudiar adequadament els patrons melòdics de cap llengua si no es té en compte el context semàntic i pragmàtic.

Yes		patró descendent	"La resposta és sí"
Yes		patró ascendent alt (high-rise)	"¿Has dit que sí?"
Yes		patró ascendent baix (low-rise)	"Sisplau, continua, t'escolto"
Yes		patró descendent-ascendent	"Estic dubtant"
Yes		patró ascendent-descendent	"N'estic segur(a)"

L'abandó que ha sofert l'anàlisi semàntica de l'entonació també s'explica en part per la manca de models d'anàlisi semàntica i pragmàtica del discurs explica en part. Sortosament, els últims anys la disciplina de la pragmàtica ha avançat una sèrie de propostes que proporcionen un canemàs prou sòlid i alhora una metodologia útil per al seu estudi. L'apartat següent presenta una síntesi d'algunes de les aportacions de la pragmàtica que caldria tenir presents en qualsevol estudi sobre les funcions semàntiques i pragmàtiques de l'entonació.

⁴⁷ D'acord amb Ladefoged (1975:97), els patrons exemplificats amb l'adverbi *yes* són el repertori de configuracions nuclears possibles de l'anglès, és a dir, les configuracions tonals que ocupen des de l'última síl·laba accentuada fins a la fi de la unitat tonal.

5.3. La pragmàtica i la teoria dels actes de parla

L'inici de la disciplina de la pragmàtica se sol atribuir als treballs dels filòsofs de l'escola d'Oxford, d'entre els quals destaquen John L. Austin, Paul Grice i John R. Searle. El treball d'aquests lingüistes sobre l'ús i el comportament del llenguatge espontani va suposar un canvi d'orientació decisiu respecte de l'enfocament més tradicionalista de la filosofia del llenguatge i va significar l'inici de l'estudi pragmàtic del llenguatge. Aquest se centra en l'anàlisi dels factors que regulen la interpretació dels enunciats i de les interaccions comunicatives i parteix del supòsit que el significat dels enunciats no només s'extrau de la suma de les peces lèxiques que els configuren, sinó que el context extralingüístic —la situació concreta en què s'insereix l'enunciat— constitueix una peça fonamental del procés interpretatiu. Així, Grice, com la majoria de pragmàtics, distingeix entre *allò que es diu* (el significat literal dels enunciats) i *allò que es comunica* (el significat que es transmet en l'enunciat i que difereix del contingut proposicional).⁴⁸

El llibre de John L. Austin *How to do things with words* (1962), que aplega un seguit de conferències que pronuncià a Oxford l'any 1955, constitueix el referent inicial de l'anomenada **teoria dels actes de parla**. Austin defensa que en emetre qualsevol enunciat es produeixen simultàniament tres actes de parla: el parlant articula una oració gramatical (acte de parla locutiu), expressa la seva subjectivitat respecte del missatge (acte de parla il·locutiu), i, al seu torn, el missatge produeix un determinat efecte sobre el receptor (acte de parla perlocutiu). A continuació reproduïm la definició que Payrató (2002) proposa d'aquests tres actes de parla:

1. L'acte locutiu: És allò que es diu. El parlant emet una oració amb un referent i un significat literal concrets; el parlant selecciona una sèrie de formes lèxiques i combinacions gramaticals i pronuncia l'enunciat.
2. L'acte il·locutiu: És allò que constitueix l'enunciat com a acció, que només es pot realitzar en l'acte de dir alguna cosa, una força que s'associa a l'enunciat emès. El parlant confirma o nega alguna cosa, formula una petició o un suggeriment, fa un compliment, presenta una crítica, etc.
3. L'acte perlocutiu: És l'efecte que l'enunciat té sobre el receptor (sobre els seus sentiments, pensaments o accions), que es realitza pel fet d'haver dit alguna cosa.
(Payrató 2002, §3.3.2.1)

⁴⁸ Per a una introducció general a la disciplina de la pragmàtica i l'anàlisi del discurs, vg. Calsamiglia i Tusón (1999), Castellà (1992), Escandell (1993) i Tusón (1995). Pel que fa a la teoria dels actes de parla, remetem el lector a les síntesis d'Allan (1998a, 1998b), Payrató (2002) i Sbisà (1995).

Una de les aportacions més emblemàtiques d'Austin va ser la distinció entre **acte locuti** —el contingut concret de la proposició, allò que es diu, el que la gramàtica tradicional coneix amb el nom de dictum— i **acte il·locuti** —també anomenat força il·locutiva de l'enunciació— o tot allò que es relaciona amb l'actitud del parlant durant l'enunciació (Austin 1962:99; Hudson 1975, Searle 1969). Austin proposa que les llengües poden expressar tants d'actes il·locutius com verbs puguin identificar una "frase il·locutiva" i basa la seva classificació dels actes il·locutius en una relació de verbs "performatius" com ara *asseverar, comentar, demanar, amenaçar, ordenar, aprovar, avisar, reprovar*, etc.⁴⁹ Si parléssim de forma totalment literal i explícita, aleshores els actes locuti i il·locuti coincidarien. Sovint, però, un mateix enunciat (o acte locuti) pot adoptar una gran varietat de valors pragmàtics (o actes il·locutius): *Fora fa fred*, un enunciat formalment declaratiu, es pot interpretar com una simple constatació (literalment, "fora fa fred"), com una amenaça encoberta ("sortiràs de casa si no et portes bé"), com una promesa ("sortirem fora, que a casa fa molta calor"), com una petició ("¿em deixes l'abric?"), com un suggeriment ("hauries de endur-te l'abric"), com una ordre ("no et deixaré sortir si no t'endús l'abric"), etc. Igualment, *Són les quatre* pot comunicar una ordre ("són les quatre i ja hauries de ser a l'escola"), un suggeriment ("fan la telenovel·la, ¿vols que engeguem la tele?"), un refús ("no, no ho vull fer, ja és massa tard"), entre d'altres.

El valor pragmàtic que finalment adopten els enunciats en el discurs es veu condicionada, entre d'altres, per les circumstàncies concretes de la interacció comunicativa. La força il·locutiva d'una oració només es pot copsar en el moment concret de pronunciar-la, és a dir, "pertany" a l'acte d'emetre aquesta oració. En una interacció comunicativa, el propòsit bàsic del receptor és endevinar què li vol comunicar l'emissor i l'actitud que té davant el missatge, és a dir, inferir la força il·locutiva de l'enunciat. L'emissor sovint introdueix una sèrie de marques textuais i no textuais (elements lèxics, marcadors discursius, trets prosòdics) que reflecteixen la seva subjectivitat i que ajuden l'oient en la seva tasca interpretativa: aquests elements s'anomenen **modalitzadors** o **marques de**

⁴⁹ La proposta de classificació dels actes de parla que ha gaudit de més acceptació ha estat la de John R. Searle (1969). Searle modifica parcialment les aportacions d'Austin i suggereix de parlar de gèneres distints d'actes de parla, entesos com actes concrets de pronúncia que presenten diferents tipus de forces il·locutives:

- a. Emetre paraules (morfemes, oracions) o realitzar *actes d'emissió*
- b. Referir i predicar o realitzar *actes proposicionals*
- c. Enunciar, demanar, manar, prometre, etc., o realitzar *actes il·locutius*
- d. Provocar conseqüències dels actes sobre l'oient, o *actes perlocutius*

Searle proposa la següent catalogació d'actes il·locutius: 1. demanar; 2. asseverar, afirmar; 3. preguntar; 4. donar les gràcies; 5. aconsellar; 6. avisar; 7. saludar; 8. felicitar.

modalització. Tal com explica Payrató (2002, §3.3.1.1), "la modalitat queda reflectida en els enunciats a través de maneres i processos molt diversos (...). Per això mateix s'ha difós també l'ús d'altres termes genèrics i complementaris com *procediments de modalització* i *demodalitzadors, inductors, marques o indicadors de modalitat*, que s'ha demostrat que resulten útils de fer servir en l'anàlisi. Vist així, des d'una perspectiva més àmplia, l'enunciador *modalitza*, és a dir, sotmet a un procés de modalització, a través de nombrosos mecanismes entonatius, lèxics, gramaticals i textuals, les proposicions que elabora, les quals, en formar part dels enunciats produïts i transmesos, queden *marcades o modalitzades* d'una forma particular." L'entonació, doncs, es perfila com un element modalitzador més de l'enunciat, un element que comunica una gran varietat d'actes il·locutius i ajuda l'oient a inferir el *modus* de l'enunciat.

Ara bé, l'oient no només para atenció a les marques de modalització presents en l'enunciat per inferir la seva força il·locutiva. Per exemple, l'enunciat interrogatiu *¿Sempre et fas la pasta tu mateix?* és ambigu des del punt de vista pragmàtic: es pot entendre com una crítica o com un compliment. Quan no hi ha cap marca modalitzadora que identifiqui de forma inequívoca la força il·locutiva de l'enunciat —atès que es podrien pronunciar amb característiques prosòdiques idèntiques—, la decisió entre una o altra interpretació dependrà de factors contextuals com ara el discurs anterior, la relació entre emissor i receptor, o fins i tot la pròpia susceptibilitat de l'oient. Tal com afirma Allan (1988), el sentit il·locutiu de qualsevol enunciat es descobreix mitjançant un procés d'inferència que té en compte una varietat d'elements com ara "el to de veu del parlant i el context extralingüístic de l'enunciat, el coneixement de les regles pragmàtiques i de la conversa de la llengua en qüestió, i segurament, del coneixement enciclopèdic general."⁵⁰ (Allan 1998a:933).

Els estudis pragmàtics han posat de manifest que l'ús del llenguatge està regulat per una sèrie de regles inconscients d'interacció comunicativa que comparteixen tots els parlants d'una llengua i que configuren la seva **competència pragmàtica**. John Searle (1969) i Paul Grice (1975) han identificat una sèrie de principis reguladors de la conversa que han provat ser un model adequat per analitzar qualsevol tipus d'acte il·locutiu. Grice parteix del supòsit que el comportament dels interlocutors està regit pel principi de cooperació, és a dir, per una intenció compartida de col·laborar en la conversa en el moment en què s'espera i ser acceptat per tots els seus participants. Aquest principi es desglossa en quatre màximes (de qualitat, de quantitat, de relació i de

⁵⁰ "The illocutionary point of any utterance is discovered by an inferential process that attends to the speakers' tone of voice and the context of the utterance, knowledge of the language itself and of conversational conventions, and perhaps general encyclopedic knowledge."

manera), que s'han de respectar perquè la conversa avanci satisfactòriament. Així, les aportacions comunicatives han de ser vertaderes (màxima de qualitat), ocupar un temps acceptable (màxima de quantitat), fer una contribució rellevant (màxima de relació) i ser expressades amb claredat (màxima de manera). Grice constata que si volem que una conversa rutlli bé, les contribucions que s'hi fan han de respectar aquestes màximes, les quals també representen el marc de referència fonamental en la capacitat inferencial i interpretativa del receptor. Així, la interpretació dels missatges es basa en el propi coneixement de l'oient de les màximes de la conversa. Per exemple, si un parlant respon de forma irrellevant a una pregunta com *¿Com va anar, el sopar?*—responent, posem per cas, *avui fa molt bon dia*— està infringint la màxima de relació. Aquesta infracció fa que l'oient tendeixi a interpretar que el parlant no vol col·laborar en la conversa o que el sopar no va anar massa bé. Finalment, Grice també fa notar que sovint la transmissió eficaç de informació entra en conflicte amb les estratègies de cortesia destinades al manteniment de les relacions socials i amb els interlocutors i permeten d'explicar algunes de les tensions i conflictes presents en les interaccions comunicatives.

Més endavant, Sperber i Wilson (1986) plantegen que les màximes de Grice es poden agrupar sota un principi més general, el principi de pertinència o de rellevància que regiria tot el procés d'intercanvi comunicatiu. Tusón (1995:37) resumeix aquest principi de la forma següent: "Se suposa que qui parla està tractant de ser el més pertinent possible, d'acord amb la situació interactiva en què es troba, de manera que qui escolta aconsegueixi d'interpretar el que vol dir amb el mínim cost possible de processament. El que això significa és que en el procés d'interpretació es desencadena un mecanisme cognitiu de recerca de sentit en el que escoltem, s'elabora una hipòtesi que, si funciona, fa que avanci la interacció i, si no funciona, se n'elabora una altra, però sempre intentant que el procés sigui al més rendible possible."

Pel que fa a la cortesia, Leech (1983) l'entén com una part de la retòrica interpersonal, com un principi paral·lel al de cooperació, i creu que també es pot desglossar en màximes: màxima de tacte, de generositat, d'aprovació, de modèstia, d'acord i de simpatia. Brown i Levinson (1987), però (que són els que distingeixen entre les estratègies positives i negatives de la cortesia) sí que creuen que el principi de cortesia és universal, però pensen que és diferent del de cooperació perquè la cooperació és imprescindible perquè es produeixi la conversa, mentre que la cortesia no (bé perquè no en sabem, bé perquè expressament ens la volem saltar. Segons el model de Brown i Levinson, els enunciats interaccionals es poden posar bé al servei de l'anomenada cortesia positiva, bé al servei de la cortesia negativa: mentre que la cortesia positiva es relaciona amb el desig de part del parlant de ser apreciat pels altres i que

aquests comparteixin els seus desitjos, la cortesia negativa s'orienta a intentar mostrar a l'interlocutor que no se li està imposant res.

L'anàlisi pragmàtica també ha documentat clares diferències culturals i lingüístiques entre l'ús de les convencions de cooperació discursiva, com ara les estratègies de petició de perdó i d'agraïment. Sovint, també, algunes de les contradiccions presents en els intercanvis comunicatius s'expliquen per la contraposició d'estratègies discursives: per exemple, el desig del parlant de transmetre i d'obtenir informació de forma eficaç pot entrar en conflicte amb el desig de mantenir les relacions socials i la cooperació amb els interlocutors. Tal com es veurà en la secció següent, els diferents valors il·locutius de la interrogació es poden explicar atenent a la intenció discursiva de l'emissor en emetre l'enunciat. Segons l'objectiu comunicatiu del parlant, s'estableixen dos tipus bàsics d'enunciats interrogatius, cadascun dels quals presenta característiques estructurals i entonatives diverses: els **transaccionals** (aquells en què predomina la intenció informativa) i els **interaccionals** (aquells en què predomina la intenció socialitzadora).

En definitiva, l'anomenada teoria dels actes de parla, una de les línies d'investigació més productives de la pragmàtica, ha suposat el reconeixement del fet que la cadena sonora no es pot interpretar sense tenir en compte l'actuació lingüística: dit d'altra manera, sempre cal situar el 'text' en 'context'. Igualment, aquest corrent ha proporcionat una sèrie d'eines metodològiques de gran interès per a l'anàlisi semàntica del discurs. Tal com exposa Allan (1998:933), un dels punts febles de la teoria dels actes de parla és la relativa simplificació de la relació entre enunciació i sentit il·locutiu. En realitat no existeix una correspondència estricta entre enunciacions i sentits il·locutius, atès que la major part d'actes de parla poden ser interpretats com diversos actes il·locutius simultanis. Vist així, l'enunciació *¿Vols alguna altra cosa per beure?* fa una pregunta i alhora pronuncia un oferiment ("Et porto una beguda, si vols"). Un altre punt criticable d'aquesta teoria és l'assumpció implícita que els oients poden interpretar infal·liblement les intencions il·locutives del parlant. Per exemple, l'enunciat *Són dos quarts de vuit* és ambigu: pot ser que la intenció comunicativa de l'interlocutor sigui simplement informativa, o bé que només l'avis de l'hora per recriminar-li que sempre s'aixeca tard. En general, aquesta teoria no reconeix l'elevat grau d'ambigüïtat que presenten les enunciacions en les interaccions comunicatives: només cal que pensem quantes vegades hem estat donant voltes i voltes a la possible interpretació que hem de donar a un determinat missatge.

5.4. Modalitats oracionals i força il·locutiva

5.4.1. Concepte de modalitat oracional

Tradicionalment, el concepte de **modalitat oracional** ("sentence-type" en anglès) designa un tipus sintàctic de categoria oracional que comunica una determinada posició del parlant respecte del propòsit de la comunicació. La classificació tradicional en modalitats oracionals sol contenir les tres categories següents, segons l'emissor parli per informar, per preguntar o per ordenar:

- 1) modalitat declarativa, enunciativa, asseverativa o assertiva, que serveix per informar i afirmar: *Canta una cançó*
- 2) modalitat interrogativa, que serveix per preguntar o demanar una informació: *¿Canta una cançó?*
- 3) modalitat volitiva o apel·lativa, que pretén influir sobre la conducta del receptor: *¡Canta una cançó!*

En alguns estudis sobre entonació, la modalitat exclamativa —també anomenada emocional o expressiva— s'ha considerat una modalitat més que agrupa les enunciacions que expressen de forma eloqüent i ponderada les emocions del parlant. Navarro Tomás (1944), per posar un cas, divideix la seva descripció de l'entonació castellana en quatre parts: l'entonació enunciativa, la interrogativa, la volitiva i, finalment, l'emocional o exclamativa. En l'actualitat, però, es considera que la modalitat exclamativa es pot interpretar com un tret de tipus expressiu que es pot "afegir" a qualsevol de les tres modalitats anteriors, i, per tant, no sol tenir cabuda com a element independent de la classificació. En general, l'exclamació imprimeix un major grau d'expressivitat i d'èmfasi a missatges enunciatius (cf. *¡Canta una cançó!*), interrogatius (*¿Canta una cançó?!*) o volitius (*¡¡Canta una cançó!!*). Des del punt de vista entonatiu, l'exclamació se sol caracteritzar per l'ús d'interval tonals amplis: en general, com més extrems el sostre superior i inferior de les inflexions, més expressivitat adquireix el contorn.

Ja hem esmentat que el concepte de modalitat també es pot emprar en una accepció àmplia i fer referència a tots aquells elements que manifesten la subjectivitat del parlant. Calsamiglia i Tusón (1999:174) la defineixen "como fenómeno discursivo que se refiere a cómo se dicen las cosas; es decir, a la expresión verbal o no verbal de la visión del locutor respecto al contenido de sus enunciados". Per altra banda, Payrató (2002, §3.3.1) separa les dues accepcions del concepte: la **modalitat oracional** (comunicativa o de l'enunciació), que "manifesta i transmet una informació sobre l'acció o acte que el parlant executa" (cf. *Els gossos borden, ¿Els gossos borden?, ¡No bordeu!*); i la **modalitat**

locutiva o de l'enunciador, "que transmet una actitud subjectiva respecte del que enuncia, amb una sèrie d'informacions relatives al seu judici sobre la certesa, la probabilitat o la necessitat del contingut proposicional." (cf. *Segur que els gossos estan bordant, els gossos deuen estar bordant, No vull que els gossos bordin*, etc.). Aquí ens referim exclusivament a la primera de les accepcions citades per Payrató, és a dir, a la modalitat oracional o modalitat de frase.

Tradicionalment s'ha assumit que hi ha una correspondència unívoca entre la forma gramatical de la modalitat oracional (declarativa, interrogativa i imperativa) i la seva funció semàntica (informar, preguntar i ordenar, respectivament). No hem pas de negar que existeix una relació sistemàtica entre la forma lingüística enunciativa i l'afirmació, entre la forma interrogativa i la pregunta i entre la forma imperativa i el mandat. En el cas dels enunciats anomenats 'neutres' la modalitat oracional és un indicador fiable de la seva força il·locutiva, de manera que una interrogació neutra expressa una pregunta 'real' del parlant, que pregunta perquè desconeix una informació. Tot i això, no sempre que un parlant fa servir una forma interrogativa és per interessar-se de forma imparcial per alguna informació. També pot voler expressar sorpresa o estranyesa davant un fet (cf. *¿Ja has arribat?!, ¿No hi jugaràs?!), pot demanar una confirmació d'una sospita (cf. ¿Oí que està jugant?, ¿Que tens fred?), convidar insistentment algú (cf. ¿Vols venir?), formular un prec (cf. ¿Per què no véns?), expressar una afirmació retòrica (cf. ¿S'acabaran mai, les guerres?) o fins i tot donar una ordre (cf. ¿Vols callar?, ¿Pots donar-m'ho?). Els enunciats anteriors són formes interrogatives canòniques en les quals la demanda d'informació (la pregunta) roman en un pla secundari (o desapareix el tot). Aquests exemples ens demostren que els límits entre modalitats oracionals són força difusos, com ja va notar Navarro Tomás en el seu *Manual de entonación*:*

"Es cierto que así como la incertidumbre, reserva o reticencia, modifican los caracteres de la entonación enunciativa, reduciendo y atenuando sus rasgos aseverativos, la inclinación anticipada del pensamiento en un sentido determinado aproxima más o menos la forma melódica de la pregunta a la enunciación. En multitud de casos el tono de la interrogación, lejos de aparecer como mero signo de actitud demandante, señala claramente la inclinación que en la respuesta se supone o desea. Influyen en estas modificaciones elementos intelectuales y afectivos que hacen difícil establecer límites precisos entre la entonación interrogativa, enunciativa, volitiva y exclamativa. En el fondo, la pregunta, al lado del interés que supone respecto a lo que se desea saber y de la situación emocional que a ese interés acompaña, es en sí misma una enunciación. La suposición de la respuesta aproxima la pregunta a la aseveración, el interés

volitivo la lleva hacia el ruego o el mandato y el impulso afectivo hacia la exclamación.” (Navarro Tomás 1944:138-139)

No es pot pas afirmar, doncs, que la modalitat oracional sigui un indicador fiable de la força il·locutiva d'un enunciat, donada la relativa freqüència amb què es produeixen les faltes de correspondència entre forma gramatical i funció discursiva. D'acord amb Payrató (2002, §3.3.2), "l'aparent simplicitat d'aquestes modalitats oracionals s'esvaeix quan es considera amb deteniment la complexitat dels actes de parla (..). En realitat, la percepció i la interpretació d'un enunciat com a pertanyent a una d'aquestes categories no depèn exclusivament de la formulació gramatical de l'enunciat, amb les seves característiques prosòdiques i sintàctiques, sinó d'un procés de reconeixement de les intencions de l'emissor que té arrels cotextuals o discursives (depèn del text previ en què s'inclou) i contextuals (depèn del context situacional i mental dels interlocutors)."

Tot i això, el criteri bàsic per a la classificació en modalitats oracionals continua essent la seva forma gramatical (que es manifesta a través d'una morfologia verbal característica i d'algunes restriccions sintàctiques d'ordre) i no pas la seva funció discursiva. Intuïtivament, *¿Vols callar?* és un enunciat interrogatiu i no pas imperatiu, encara que la seva funció pragmàtica bàsica no sigui la de preguntar sinó la d'ordenar. La secció següent exemplifica l'interès i la utilitat de l'anàlisi pragmàtica com a eina metodològica per a l'estudi de l'entonació a través del cas de la modalitat interrogativa.

5.4.2. Caracterització pragmàtica dels enunciats interrogatius

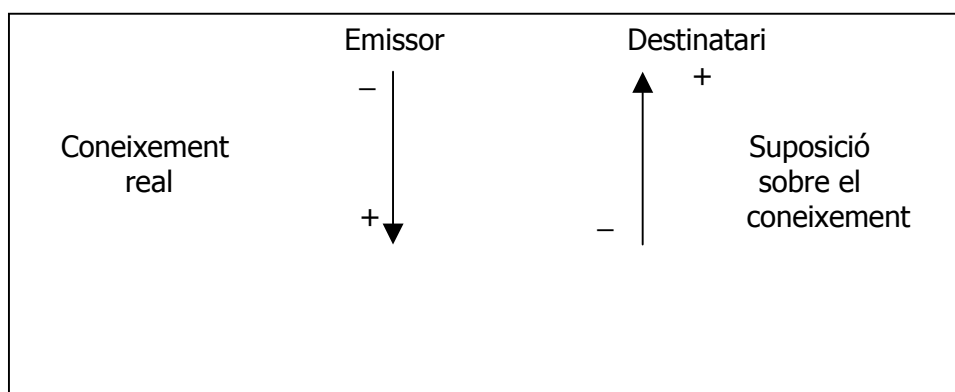
Les oracions interrogatives són proposicions obertes que es completen amb la resposta de l'interlocutor. Hem dit que les preguntes neutres fan una pregunta "real", és a dir, l'emissor pregunta perquè desconeix un fet i està exclusivament interessat en una informació que pensa que té el seu interlocutor. Per exemple, si pel carrer algú ens pregunta si ja ha passat l'autobús, el més probable és que aquest enunciat no contingui cap mena de connotació sobre la pregunta o sobre el caràcter de la resposta, atès que és un enunciat que enceta el discurs amb un oïdor desconegut. Tanmateix, com ja hem assenyalat, la funció pragmàtica de la interrogació no sempre se circumscriu a la demanda d'informació: es pot fer servir per donar ordres, per formular precis, per confirmar una hipòtesi o per expressar una afirmació. Així, amb una pregunta retòrica com *¿Per a què serveixen els diners?*, el parlant no espera pas que el seu interlocutor li respongui *per a què* serveixen: en realitat només espera que assenteixi davant la seva afirmació encoberta. Quan fa una pregunta exclamativa com *¿iEncara no ha*

arribat!?, el parlant ja sap que el subjecte de l'oració no ha arribat i només vol manifestar la seva sorpresa o indignació davant aquest fet: espera doncs que l'oient, en comptes de contestar amb *sí* o *no*, confirmi la seva suposició i intenti excusar la tercera persona. Finalment, l'enunciat *¿Podries passar-me l'oli?* emprà la forma interrogativa per expressar un mandat indirecte —l'oient l'interpreta com una petició *passa'm l'oli*—; si l'interlocutor contestés *sí* i després no li passés l'oli no estaria 'responent' la pregunta.

Per tal d'il·lustrar la utilitat de les eines d'anàlisi pragmàtiques en l'estudi de la semàntica entonativa, presentem una síntesi de la caracterització pragmàtica dels enunciats interrogatius proposada per Victòria Escandell (1993:cap 10). Com hem dit, des del punt de vista semàntic, els enunciats interrogatius es caracteritzen pel seu caràcter no tancat, és a dir, per la presència d'una variable sense especificar que l'interlocutor ha d'omplir amb la resposta. El fet que les interrogatives tinguin una estructura proposicional oberta no vol pas dir, però, que s'hagi d'assumir indefectiblement un desconeixement real d'una determinada informació de part de l'emissor i un suposat coneixement de part del destinatari. Si prenem en consideració l'enunciat anterior *¿iEncara no ha arribat!?*, és clar que l'emissor, i molt probablement el receptor, coneixen el contingut del missatge: la comesa de la interrogació no és, doncs, la de preguntar sobre un fet desconegut, sinó la de manifestar la sorpresa del parlant davant aquest fet i convidar l'interlocutor a participar en l'acte de parla. Escandell defensa que els diferents valors il·locutius que poden adoptar els enunciats interrogatius en el discurs es poden agrupar en dues classes segons el propòsit o la intenció discursiva de l'emissor. L'autora identifica dos tipus bàsics d'objectius discursius: els **transaccionals** (aquells en què predomina la intenció informativa del parlant) i els **interaccionals** (aquells en què predomina la intenció socialitzadora i cooperadora del parlant). La fórmula oberta de la interrogació es pot posar tant al servei de l'obtenció d'informació com al servei de la cortesia. Com ja va assenyalar Grice, aquests dos principis reguladors de la conversa (1. la transmissió eficaç de la informació; 2. les estratègies destinades al manteniment de les relacions socials i de cooperació amb els interlocutors) sovint es contraposen i permeten d'explicar algunes de les tensions i conflictes presents en les interaccions comunicatives.

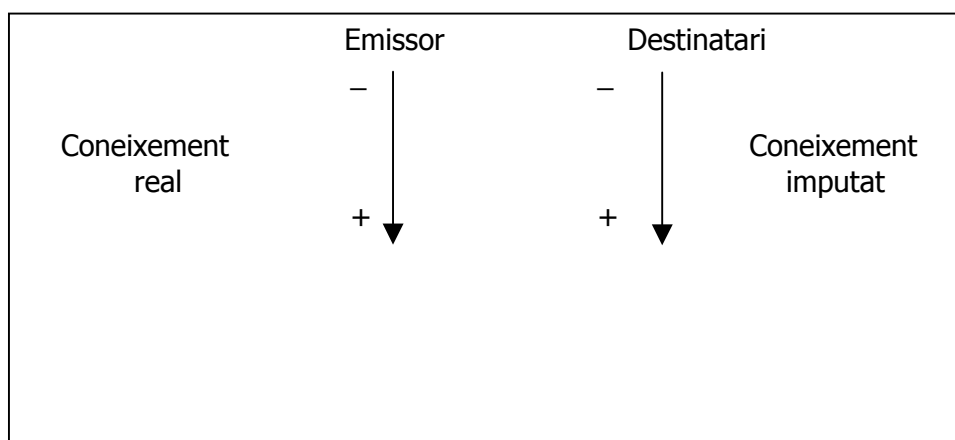
Si la intenció discursiva del parlant és eminentment informativa (objectiu transaccional), la variable interrogativa s'interpreta com un buit que s'ha d'omplir amb una peça d'informació que el parlant necessita (o l'oient). Es parteix del supòsit que, com a mínim, existeix un grau de coneixement desigual entre interlocutors que el parlant pretén igualar (objectiu transaccional). L'esquema següent (adaptat d'Escandell 1993:208) reflecteix els diferents graus de coneixement del parlant i del destinatari —concebudes com una realitat escalar—

: segons el coneixement que té el parlant sobre el contingut de la pregunta i segons la hipòtesi que aquest formula sobre el coneixement del seu interlocutor s'obtenen diferents tipus de preguntes. Cal remarcar que el que compta és la imatge que s'ha fet l'emissor sobre el seu propi coneixement i el del destinatari, encara que aquesta sigui equivocada.

Les preguntes neutres (aquelles en què el parlant vol obtenir una informació que ignora) se situen en la zona més alta de l'escala perquè impliquen un coneixement real mínim de part del parlant i alhora una presumpció de coneixement màxim del destinatari. En l'altre extrem de l'escala hi ha les preguntes d'examen, que suposen un grau de coneixement màxim de l'emissor i un grau de coneixement mínim de l'interlocutor. Si el desconeixement de l'emissor no és absolut sinó que aquest sap o creu que sap la resposta a la seva pregunta i cerca una confirmació a la seva hipòtesi, aleshores ens trobem davant les preguntes anomenades confirmatòries —que Escandell anomena preguntes orientades—, les quals se situen en nivells intermedis de l'escala. En aquests casos, l'emissor pot arribar a suposar que el seu propi coneixement és igual o superior al del destinatari. Segons el grau de certesa i seguretat que tingui el parlant en la seva hipòtesi, les preguntes confirmatòries es poden acostar a l'afirmació/negació o bé poden tenir un caràcter més hipotètic. Per exemple, l'enunciat *¿Eh que no et trobes bé?* constitueix un exemple d'interrogació afirmativa, és a dir, un enunciat que pragmàticament s'inclina més a l'afirmació que a la pregunta: en aquests casos gairebé es dona per descomptat que la resposta serà afirmativa o negativa, segons la polaritat de la pregunta (cf. *¿Veritat que vindrà? Sí / ¿Veritat que no vindrà? No*). En canvi, si el parlant pregunta *¿Que no et trobes bé?, ¿No et trobes pas malament?* està formulant una hipòtesi més suau i sospitant que el coneixement de l'interlocutor és superior al seu.

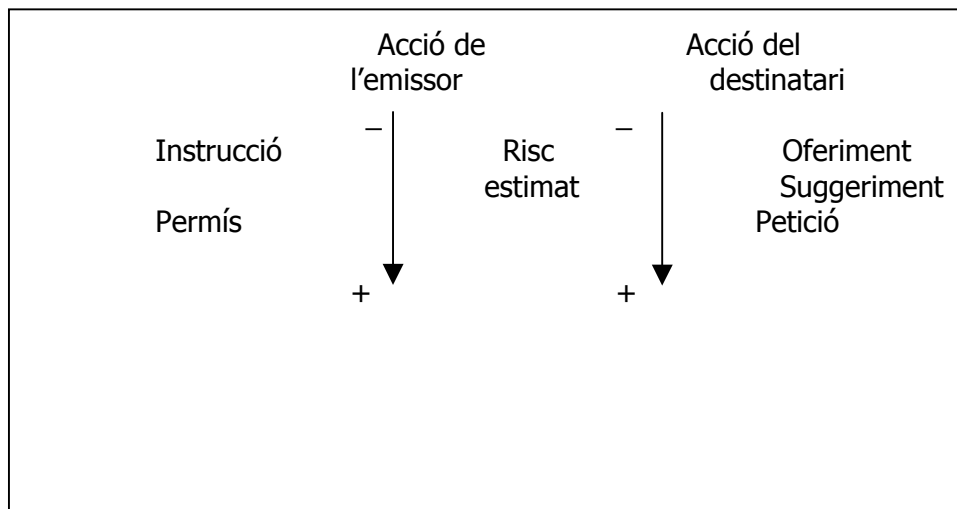
Pel que fa als enunciats interrogatius pronunciats amb un objectiu interaccional, no estan al servei de l'intercanvi d'informació ni cerquen cap informació concreta, sinó que expressen la intenció d'establir una bona cooperació discursiva amb l'interlocutor. Els principis que regeixen els enunciats interaccionals són diferents dels transaccionals. Mentre que els enunciats transaccionals suposen un coneixement desigual entre emissor i interlocutor, els enunciats interaccionals parteixen del supòsit que els coneixements hipotètics de l'emissor i del destinatari coincideixen. Segons el model de Brown i Levinson, els enunciats interaccionals es poden posar bé al servei de l'anomenada cortesia positiva, bé al servei de la cortesia negativa: recordem que mentre que la cortesia positiva es relaciona amb el desig de part del parlant de ser apreciat pels altres i que aquests comparteixin els seus desitjos, la cortesia negativa s'orienta a intentar mostrar a l'interlocutor que no se li està imposant res. A continuació reproduïm un esquema que ajuda a interpretar les preguntes orientades cap a la cortesia positiva —adaptat d'Escandell (1993:212). Les dues fletxes de l'escala en la mateixa direcció simbolitzen la igualtat de coneixements que s'assumeix entre el parlant i l'interlocutor. El sol fet d'emfasitzar aquesta igualtat constitueix *per se* una estratègia de cortesia positiva.

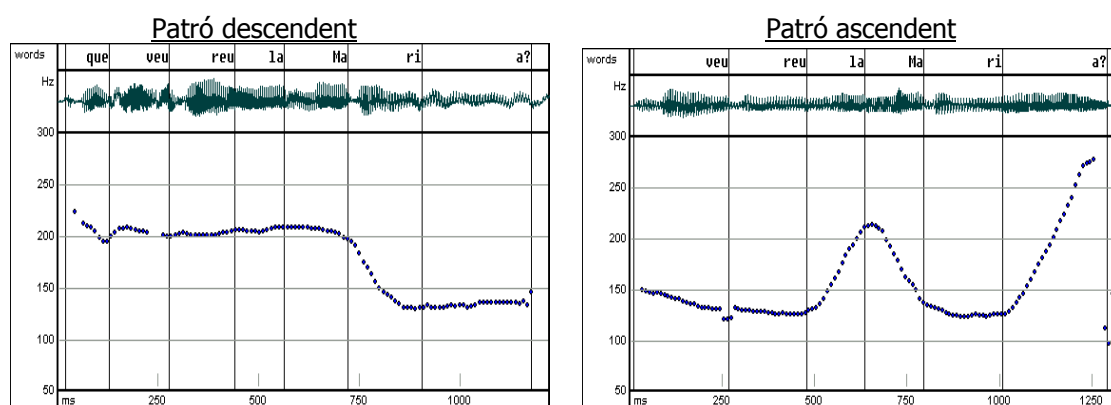
En l'extrem superior de l'escala hi ha l'anomenada interrogació problemàtica, un tipus d'enunciat que pressuposa que tant l'emissor com el receptor desconeixen la resposta a la pregunta i l'emissor no espera cap resposta del destinatari (cf. *¿Fins quan duraran les injustícies?*). Per contra, en l'extrem inferior de l'escala es troba la interrogació exclamativa (cf. *¿Encara no ha arribat?*, que manifesta la sorpresa o la incredulitat del parlant davant un fet). El parlant ja sap la resposta a la seva pregunta —és a dir, sap que el subjecte encara no ha arribat— i

assumeix que l'interlocutor també la sap, però vol manifestar el seu desconcert davant aquest fet. L'interlocutor sol respondre aquestes preguntes amb *sí* o *no*, juntament amb una explicació que pretén apaivagar la inquietud del parlant.

Les preguntes que s'orienten cap a la cortesia negativa es caracteritzen per la intenció de l'emissor de mostrar que no intenta limitar la seva llibertat ni imposar-li cap punt de vista. El caràcter obert dels enunciats interrogatius fa que la interrogació sigui una modalitat idònia per assolir aquest objectiu: en la parla col·loquial trobem la interrogació emprada per oferir opcions, suggeriments, peticions, i fins i tot ordres, de manera que la fórmula oberta mitiga el possible sentit impositiu d'aquestes proposicions i fa l'efecte que el parlant no vol forçar la resposta de l'interlocutor. Per aquest tipus de proposicions, Escandell estableix una categorització de les possibles accions de l'emissor i del receptor, que ordena segons una valoració del risc de possible amenaça que aquestes comporten per al destinatari —vg. el gràfic adaptat d'Escandell (1993:215). Vista així, una interrogativa com *¿Haig d'obrir la finestra?* constitueix una petició d'instrucció que se situa en una part alta de l'escala: es refereix a una acció de l'emissor que presumiblement constitueix una acció beneficiosa per ambdós interlocutors i que per tant implica un risc mínim. En canvi, l'enunciat *¿Puc obrir la finestra?* se situaria en un lloc inferior de l'escala: representa una petició de permís per fer una acció que l'emissor creu que pot molestar al destinatari. Per altra banda, els enunciats *¿Vols una cervesa?*, *¿Per què no ho pintes?* i *¿Em podries deixar cèntims?* es poden interpretar com accions del destinatari progressivament "amenaçadores" per a l'interlocutor: el primer representa un oferiment que se suposa beneficiós per a l'interlocutor, el segon un suggeriment i el tercer una petició (la proposició amb un major risc estimat).

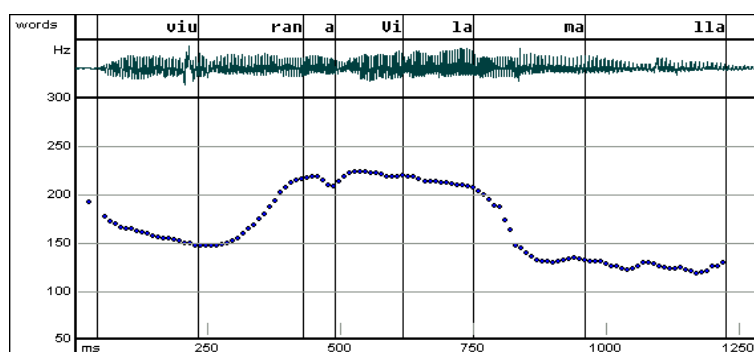
L'anàlisi pragmàtica dels enunciats interrogatius presentada aquí ha posat de manifest la utilitat de les eines pragmàtiques de cara a caracteritzar adequadament els valors il·locutius dels enunciats i establir els principis que regulen el seu ús. Hem vist com el caràcter obert i apel·latiu de la modalitat interrogativa es pot posar bé al servei de l'obtenció d'informació (objectiu transaccional) bé al servei de la relació entre interlocutors (objectiu interaccional). Com veurem més endavant, l'entonació té un paper importantíssim per situar un determinat enunciat interrogatiu en una posició més o menys elevada dels esquemes pragmàtics anteriors. A tall d'exemple, fixem-nos en els patrons interrogatius del català central que figuren transcrits a continuació:

Tradicionalment tots dos patrons han estat considerats com dues possibles variants de la interrogació neutra (vg. Bonet 1984, Badia 1994 i Prieto 2002). Tanmateix, tal com veurem amb més detall en l'apartat 5.6, les dues corbes no són totalment equivalents des del punt de vista pragmàtic: el patró descendent es distingeix pel fet que manifesta obertament el servei a la cortesia negativa, és a dir, només s'usa quan el risc estimat d'amenaça per a l'interlocutor és mínim. És per aquest motiu que l'oració *¿Em deixes el teu cotxe nou?* pronunciada amb el patró descendent sona pragmàticament marcada en català; en canvi, es prefereix clarament la pronúncia amb un patró ascendent. Així, és evident que l'anàlisi pragmàtica és una eina imprescindible per "descobrir" les divergències d'ús entre els patrons melòdics i per caracteritzar adequadament els matisos semàntics que confereix l'entonació.

5.5. Entonació i força il·locutiva

En l'article "On Declarative Sentences", Ross (1970) proposa, tal com va fer Austin (1962), que darrere de cada enunciació s'hi amaga un verb performatiu que li confereix la força il·locutiva —el qual pot aparèixer de forma implícita o explícita. Uns anys més tard, Yorio (1973) recull els plantejaments d'Austin i de Ross i suggereix que la forma melòdica de l'oració es deriva a través de l'elisió d'aquests verbs. És clar que l'entonació és un dels recursos modalitzadors per excel·lència: per exemple, en català, per intensificar el caràcter assertiu d'un enunciat podem ampliar el camp tonal que ocupa la cadència descendent final del patró declaratiu. La corba melòdica següent es correspon amb la d'una oració declarativa categòrica: després del primer to agut, la línia tonal es manté més o menys a la mateixa altura fins a l'obertura de la darrera síl·laba tònica, des d'on comença un descens melòdic marcat. Aquesta entonació pot expressar des d'un to pedagògic i concloent fins a un to imperatiu i autoritari, segons el *tempo* i el camp tonal amb què es pronuncii:

Ja hem dit que, en general, la descripció tradicional de l'entonació ha tendit a simplificar excessivament la seva funció semàntica: el conjunt de contorns que no es corresponien a les tres modalitats oracionals canòniques s'agrupaven, a manera de calaix de sastre, sota la rúbrica d'entonació emocional o expressiva. Navarro Tomás (1944), per exemple, parla de l'anomenada entonació circumflexa (aquella "que desempeña un papel importante en la expresión del énfasis") dins la categoria d'entonació exclamativa. La marcada polisèmia que presenta l'entonació, juntament amb la dificultat de descriure les seves propietats semàntiques, va fer que els estudis de tradició estructuralista optessin per concentrar-se exclusivament en la qüestió de la representació formal de l'entonació (vg., per exemple, Pike 1945a, 1945b i Pierrehumbert (1980). Malgrat l'abandó general que ha sofert l'estudi de la semàntica entonativa, convé destacar la importància d'un grup d'estudis que s'han interessat per aspectes

funcionals i discursius de l'entonació, com ara les descripcions entonatives inscrites en la tradició anglesa (Crystal 1969, Cruttenden 1986) i treballs que descriuen en detall la varietat de matisos semàntics que aporten les variacions tonals (Ladd 1980, Gussenhoven 1984, Bolinger 1986, 1989, Brazil 1975, Brazil *et al.* 1980), així com alguns estudis experimentals que han explorat el paper d'alguns paràmetres acústics en la transmissió del significat (Sag i Liberman 1975; Ward i Hirschberg 1985; Hirschberg i Ward 1992).

Una mostra de la complexitat que suposa analitzar i classificar els sentits de l'entonació la tenim amb el camp tonal. Normalment, eixamplar el camp tonal d'un accent implica incrementar el grau d'èmfasi de l'enunciat —vg. els següents contorns de *He didn't* 'ell no ho va fer'; Ladd (1996:39). És per això que alguns models de l'entonació, com l'autosegmental, defensen que el camp tonal constitueix un aspecte no contrastiu de l'entonació i consideren aquests dos contorns com a variants fonètiques (o al·lofòniques) de la mateixa categoria lingüística:

Ara bé, hi ha casos en què l'amplada del camp tonal sembla tenir efectes significatius. Els dos contorns següents han rebut diferents tractaments en la tradició britànica: mentre que algunes descripcions (O'Connor i Arnold 1973) els han considerat com patrons lingüísticament autònoms (que anomenen "high-fall" i "low-fall" respectivament), n'hi ha d'altres (Crystal 1969) que els han tractat com a variants del mateix contorn.⁵¹

Un altre problema és la polisèmia entonativa. És relativament freqüent que una mateixa forma melòdica, associada a un mateix text, expressi significats diversos segons el context pragmàtic en què s'insereix. Sag i Liberman (1975) demostren que el patró següent de l'anglès (cf. *The blackboard is painted orange*

⁵¹ Per a una discussió més àmplia sobre les funcions lingüístiques del camp tonal, vg. el cap. 7 del llibre de Ladd (1996).

'la pissarra està pintada de taronja') pot tenir dos significats diferents segons el context discursiu.⁵² En el context de (a) manifesta la sorpresa del parlant de trobar la pissarra pintada de color taronja; en canvi, en la situació de (b), la mateixa entonació expressa la creença del parlant que l'interlocutor ja hauria de saber que la pissarra està pintada d'aquest color, i, per tant, que la seva pregunta és redundant i supèrflua:

- a) Speaker walks into a room, is shocked by the paint job, and says

"My God – the blackboard's painted orange!"

- b) Speaker A: "What color is the blackboard?"

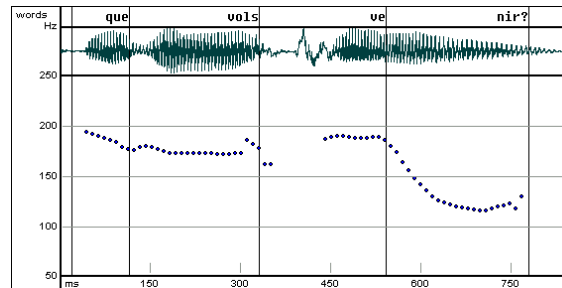

"I've told you a thousand times -- the blackboard's painted orange!"

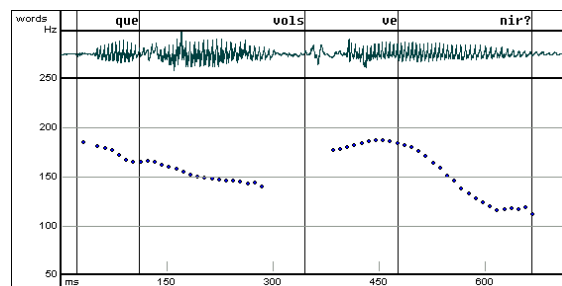
En català també trobem força casos de polisèmia entonativa. El patró interrogatiu absolut descendent, per exemple, es pot fer servir per formular una pregunta neutra: per exemple, si algú entra en una botiga i pregunta *¿(Que) té sucre?* o pregunta pel carrer *¿(Que) té hora?*; però també pot expressar un valor confirmatiu: per exemple, amb la pregunta *¿Que tens fred?* el parlant comunica la sospita que el seu interlocutor té fred (perquè ha vist que tremola o perquè es posa l'abric, posem per cas). Així doncs, l'enunciat *¿Que vols venir?*, pronunciat amb aquesta entonació, adopta valors semàntics diferents segons el context discursiu: mentre que en la situació de (a) presenta un valor neutre de petició, en la situació de (b) —on ja hi ha un indicatiu de la intenció de l'interlocutor— adopta un matís de confirmació:

⁵² Hem reproduït la transcripció proposada per Sag i Liberman (1975).

- (a) El parlant s'aixeca del sofà i diu que se'n va al centre a veure una exposició. Tot seguit diu al seu interlocutor:

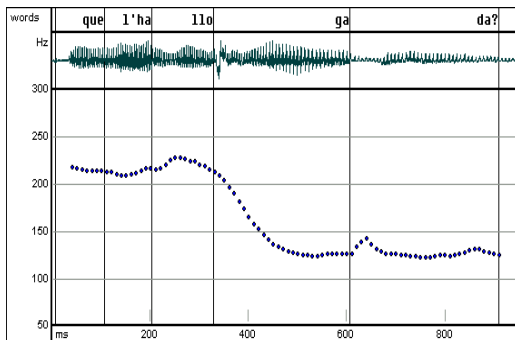

- (b) El parlant s'aixeca del sofà i veu que el seu interlocutor també s'aixeca i es posa l'abric. El parlant vol comprovar quina és la seva intenció i li diu:

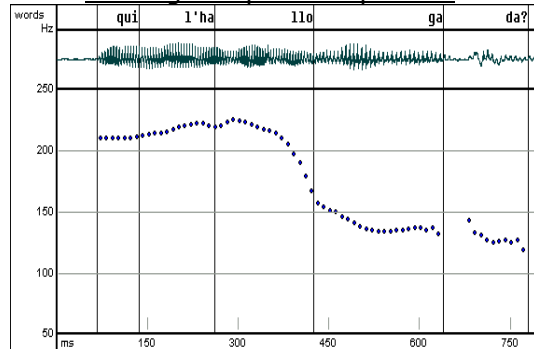

Finalment, aquest contorn també s'usa en oracions interrogatives parcials de tipus imperatiu. A continuació mostrem el contorn interrogatiu absolut (cf. *¿Que l'ha llogada?*) i el parcial imperatiu (cf. *¿Qui l'ha llogada?*). Mentre que la primera expressa un sentit neutre, aquesta última expressa un sentit d'imposició i fins i tot de disgust i de desacord del parlant amb l'actuació de l'interlocutor (cf. "T'ordeno que em diguis qui l'ha llogada"). Convé tenir present, però, que, a més del mot interrogatiu inicial, els trets de *tempo*, d'intensitat i d'altura tonal contribueixen a distingir prosòdicament ambdós enunciats.

Interrogativa absoluta neutra

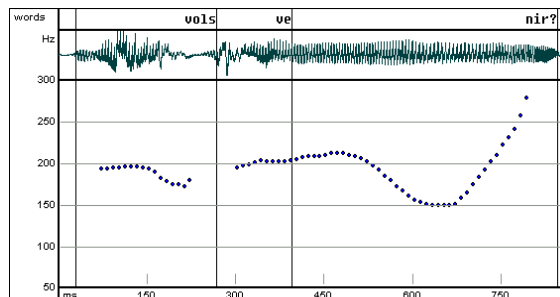

Interrogativa parcial imperativa

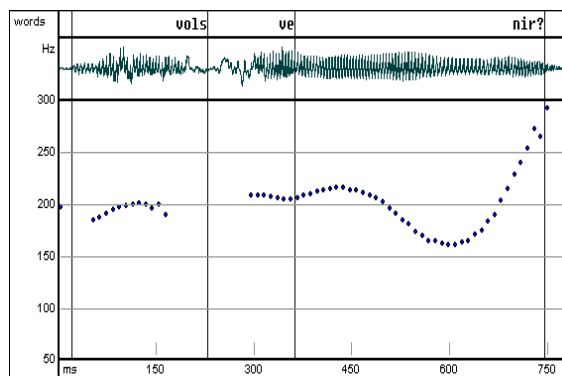

Vegem ara un altre exemple de polisèmia entonativa. El patró interrogatiu següent es pot utilitzar tant per expressar una pregunta amb oferiment (a) com per expressar una pregunta reiterativa amb matís d'insistència (b). En el context de (a), *¿Vols venir?* comunica una intenció exhortativa: el parlant expressa un missatge de convida amb un marcat desig del parlant perquè l'oient respongui afirmativament: "M'agradaria molt que vinguessis". En canvi, en el context de (b) aquesta mateixa entonació té un matís reiteratiu: la finalitat del parlant és la de confirmar una suposada afirmació del seu interlocutor (és a dir, s'hi sobreentén una proposició implícita del tipus "¿Eh que vas dir que volies venir?").

- a) El parlant diu que l'endemà se'n va d'excursió al Cap de Creus. Després li pregunta al nen:

- b) El parlant diu que l'endemà se'n va d'excursió al Cap de Creus i de sobte se'n recorda que el seu interlocutor li va demanar que l'avisés. Per confirmar-ho li diu:

L'elevat grau de polisèmia entonativa que trobem en diferents llengües ha generat un debat sobre si realment és possible atribuir a cada contorn un conjunt de trets semàntics que funcioni independentment del text (i del discurs) al qual s'associen. David Brazil, per exemple, defensa que una corba entonativa transmet un sentit abstracte, la interpretació del qual en cap moment no se supedita al text. Per ell, "l'entonació és un sistema semàntic autònom" i els sentits entonatius poden ser descrits "a un nivell abstracte sense fer referència a les opcions lèxiques o gramaticals de l'enunciat".⁵³ (Coulthard i Brazil 1979:21). Per contra, pragmàtics com Gumperz (1982), Selting (1987) o Gibbon (1991) defensen que hi ha una interdependència entre el component lèxicogramatical de l'enunciat i la seva entonació i que els trets semàntics d'ambdós es combinen de forma indestriable. En l'article "The meaning of intonational contours in the interpretation of discourse", Pierrehumbert i Hirschberg (1990:284) argumenten que "encara que l'actitud del parlant es pugui inferir de l'ús d'un determinat contorn melòdic, el fet que un patró melòdic es pugui correspondre amb diverses actituds del parlant suggereix que el sentit d'aquest s'ha de derivar del sentit concret que manifesta en un context determinat més que no pas d'un sentit abstracte i general."⁵⁴ De fet, els exemples anteriors posen de manifest la dificultat d'assignar un significat unitari als contorns que sigui vàlid per als diferents contextos discursius en què apareixen: només cal recordar que el patró

⁵³ "Intonation is a self-contained meaning system" (...) "Intonational meaning can be described at an appropriate level of abstraction without reference to co-occurring lexical or grammatical choices".

⁵⁴ "Though speaker attitude may sometimes be inferred from choice of a particular tune, the many-to-one mapping between attitudes and tune suggests that attitude is better understood as derived from tune meaning interpreted in context than as representing that meaning itself."

interrogatiu descendent en català central pot adoptar un sentit neutre, imperatiu o de confirmació; i, en anglès, el contorn B*+A B A% pot expressar incertesa, indredulitat o ironia.

És evident, doncs, que algunes corbes presenten un grau tan elevat de polisèmia que és especialment difícil trobar-hi un significat "subjacent" comú. Malgrat això, se segueix partint del supòsit que a cada configuració entonativa li pertoca un únic sentit. Per exemple, els treballs de tradició britànica (i també Gussenhoven 1984) proposen una descripció dels significats dels accents nuclears en anglès britànic. Dins el model autosegmental, Pierrehumbert i Hirschberg (1990) han argumentat que els sentits dels enunciats són composicionals i que s'obtenen amb la suma dels significats generals que presenten les unitats fonològiques mínimes d'anàlisi (en el marc autosegmental, els accents tonals i els accents de frontera). Hem d'acceptar, però, que l'entonació, com d'altres components lingüístics com el lèxic o la morfologia, també pot presentar un elevat grau d'ambigüïtat. Per tal d'apreciar el complex sistema interpretatiu del qual forma part l'entonació, caldria començar cuidant un dels aspectes metodològics més importants del seu estudi, el procés de recollida i anàlisi inicial de les dades.

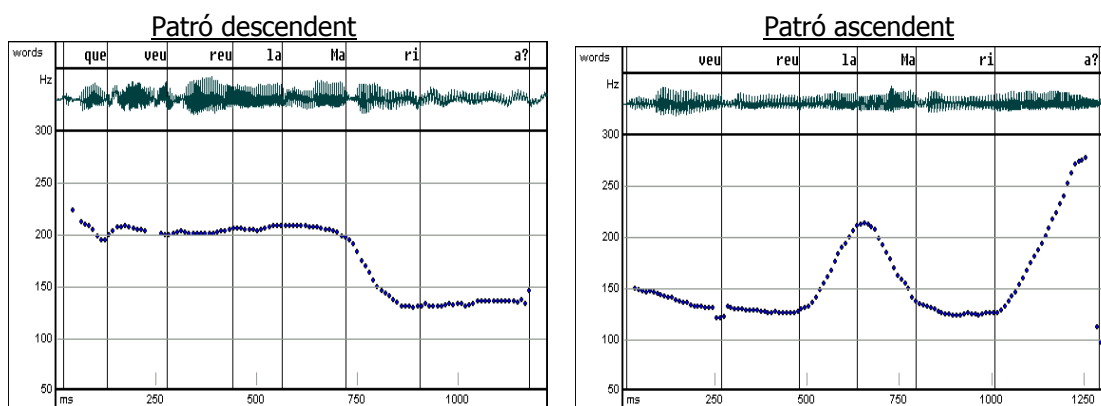
5.6. Consideracions metodològiques

Aquest apartat, especialment rellevant per als estudiants que pretenguin iniciar-se en l'exploració de l'entonació, repassa alguns dels procediments d'anàlisi i recollida de dades més utilitzats actualment en els estudis d'entonació. Per exemplificar els diferents mètodes, ens fixarem en dos contorns interrogatius del català central que comparteixen una funció semàntica molt semblant. En barceloní —i en una zona força àmplia que comprèn les comarques centrals i occidentals de l'àrea del català central—⁵⁵ coexisteixen els patrons ascendent i descendent transcrits a continuació per a l'expressió de la interrogació neutra. Badia (1994:257), per exemple, afirma que "el tret que singularitza aquestes oracions (les interrogatives absolutes) és l'entonació ascendent", i Bonet (1984:45), en canvi, defensa que la interrogació de tipus neutre en barceloní⁵⁶ es

⁵⁵ La coexistència dels patrons ascendents i descendents per a l'expressió de la interrogació absoluta neutra ha estat documentada en les comarques del Maresme, la Selva, el Vallès, Osona, la Conca de Barberà, el Berguedà i el Ripollès.

⁵⁶ Els trets semàntics que caracteritzen el patró descendent també varien segons l'àrea dialectal. Per exemple, en català central septentrional aquest patró només té un valor confirmatiu, i mai un valor neutre (p.ex., **¿Té sucre?*, pronunciat amb un patró descendent i amb un sentit neutre, no és un enunciat plausible en aquesta varietat). Per una descripció detallada de la interrogació absoluta en diferents dialectes, vg. Prieto (2001).

manifesta mitjançant una corba tonal descendent en construccions opcionalment encapçalades per la partícula *que* (cf. *¿(Que) veureu la Maria?*).

En principi, totes dues variants reflecteixen una actitud imparcial del parlant: el parlant pregunta perquè desconeix un fet, està genuïnament interessat en una informació que pensa que té el seu destinatari, sense reflectir cap estat d'ànim o pressuposició especial. Per exemple, en barceloní, si algú entra en una botiga i pregunta si tenen sucre, tant ho pot fer amb una entonació descendent com ascendent. Tanmateix, el valor pragmàtic d'ambdós contorns no és totalment equivalent. Lluís Payrató (2002, §3.4.3.1) puntualitza que hi ha uns contextos en què l'ús del contorn descendent no és gaire adient:

“La construcció amb final descendent sembla, de fet, menys adequada (formal, cortesa) com més alt és el benefici de l'acció resultant per a l'emissor i com més alt és el cost per al receptor; per exemple, no sembla gaire marcada en el cas d'una pregunta amb oferiment (*¿Vols un caramel?*) però sí en el d'una pregunta amb prec, posem per cas *¿Em deixaràs el teu cotxe nou?* ↯ o *¿Podríem venir a sopar a casa teva?* ↯, clarament descorteses en comparació a *¿Em deixaràs el teu cotxe nou?* | o *¿Podríem venir a sopar a casa teva?* |.”⁵⁷ (p. 48)

El fet que les oracions *¿(Que) em deixaràs el teu cotxe nou?* o *¿(Que) podríem venir a sopar a casa teva?*, pronunciades amb una entonació descendent, es percebin com a “clarament descorteses” ens fa descobrir que aquesta forma melòdica no s'utilitza en contextos en què el parlant estima que l'enunciat

⁵⁷ Els símbols ↯ i / que figuren al final de l'enunciat representen la inflexió final descendent i ascendent, respectivament.

representa un cert risc de rebuig per part de l'oient. El contorn descendent, doncs, en contrast amb l'ascendent, té un matís de cortesia negativa, és a dir, manifesta de forma oberta el desig del parlant de mostrar-se amigable i cortès amb el seu interlocutor.

Tradicionalment, la lectura ha constituït la font bàsica de recollida de dades en els estudis sobre entonació. Els informants es limitaven a llegir un corpus d'estudi que contenia una mostra representativa d'oracions en les tres modalitats oracionals neutres (enunciativa, interrogativa i imperativa/exhortativa). D'una banda, la lectura de frases és una tècnica idònia per a l'aplicació del mètode experimental, atès que permet de controlar la composició segmental dels enunciat i descriure les diferències de detall fonètic que presenta un mateix enunciat pronunciat amb diferents melodies (p.ex., *Canta una cançó, ¿Canta una cançó?, ¡Canta una cançó!*). No obstant això, aquest mètode presenta dues limitacions importants: d'una banda, la lectura de frases aïllades facilita la producció d'un estil de lectura que sovint no es correspon amb l'estil de conversa espontània; d'altra banda, les dades obtingudes, mancades de prou context pragmàtic, poden presentar ambigüitat pel que fa a la intenció comunicativa del parlant. En el cas que ens ocupa, si el locutor llegeix l'oració *¿Veureu la Maria?* pot decidir de pronunciar-la bé amb el patró ascendent, bé amb el descendent, en funció d'un hipotètic context. En conseqüència, si l'investigador només disposa d'una versió llegida serà difícil que pugui inferir els matisos que aporten aquestes dues entonacions.

Ja Pierre Delattre (1961:75) remarcava que "para descubrir las características de la entonación de una lengua, es necesario aprehenderlas sobre lo vivo en la enunciación verdadera de la improvisación, es necesario evitar el texto leído o recitado." —trad. de Quilis (1981:341). Efectivament, la complexitat de matisos que aporta l'entonació fa que sigui aconsellable una obtenció espontània dels materials lingüístics dedicats a la seva anàlisi, de forma que es puguin delimitar sense ambigüitats les intencions del parlant en el moment pronunciar-los. L'anàlisi d'exemples reals extrets d'enregistraments de converses és un dels mètodes òptims per assolir el nivell de naturalitat desitjat. Comptar doncs amb corpus de parla obtinguda de forma espontània és una de les formes idònies de descripció suprasegmental perquè permet d'apreciar els diversos valors semàntics que aquestes aporten al discurs i arribar a copsar-ne un significat prou general que aparegui en tots els entorns en què aquesta és gramatical. Idealment, un corpus oral hauria d'incloure una gran varietat de registres o varietats funcionals, condicionants directes d'un determinat tipus de discurs.⁵⁸ En

⁵⁸ D'acord amb Payrató (2002), "la subclassificació més estesa dels registres, si seguim també la tradició anglosaxona d'estudis, ha operat a partir de tres criteris (concretables finalment en quatre): *camp* (que fa

el cas que ens ocupa, el corpus oral hauria de contenir mostres variades d'entonació interrogativa ascendent i descendent; una revisió exhaustiva dels contextos en què apareixen un i altre contorn ajudaria l'investigador a anar perfilant quina és la funció pragmàtica de cadascuna.

Pel que fa al català, convé destacar l'important paper que pot tenir el recent enregistrament i etiquetatge del Corpus Oral de Català Col·loquial (COC) i el Corpus Oral Dialectal (COD), duts a terme per un grup d'investigadors de la Universitat de Barcelona —vg. Oller *et al.* (2000) i Lloret i Perea (2002) per a una descripció dels corpus respectius. Poder comptar amb corpus transcrits i etiquetats prosòdicament és important perquè aleshores la tasca de l'investigador es pot automatitzar parcialment: per exemple, aquest pot seleccionar una sèrie de configuracions tonals prèviament definides (per exemple, inflexions ascendents finals) i posar-les en relació amb trets semàntics i textuais diversos.⁵⁹

Intentar descriure l'entonació d'una llengua a partir d'un corpus de parla espontània presenta un inconvenient principal, i és que no sempre queda garantida l'obtenció dels patrons melòdics desitjats per l'investigador. Per molt variada que sigui la mostra inclosa en el corpus d'estudi, sovint les converses no dirigides no contenen situacions prou variades per a l'expressió de diferents matisos. Per tal d'evitar aquest problema, alguns investigadors han optat per emprar una tècnica que consisteix a presentar l'enqu Coastat una sèrie de situacions pragmàtiques o diàlegs especialment pensats per induir-lo a pronunciar un determinat enunciat. Per exemple, la frase inductora "Entres en una botiga i preguntes al botiguer si té sucre" pot generar diverses respostes que tenen en comú una mateixa intenció interrogativa neutra (cf. *¿Que tenen sucre?, ¿Tenen sucre? o Escolti, ¿no tenen pas sucre?*); igualment, la frase "Et trobes un amic pel carrer i li veus una taca estranya a la cara. ¿Què li dius?" pot generar una gran varietat de contorns interrogatius que reflecteixen clarament la sorpresa del parlant. L'anomenat "joc de preguntar" és un tipus específic de conversa dirigida que s'ha utilitzat sovint en l'estudi de l'entonació interrogativa. En aquest joc, diversos informants participen per endevinar la professió o les activitats d'un dels parlants, que generalment només pot respondre amb *sí* o *no* —Grice (1995), per exemple, empra aquest mètode en la seva tesi sobre la interrogació de l'italià de Palerm (Sicília). En definitiva, el procediment inductiu garanteix un moderat grau d'espontaneïtat i alhora un cert control de l'investigador sobre la força il·locutiva de l'enunciat resultant pel fet que els entrevistats comparteixen una mateixa informació prèvia i una mateixa intenció comunicativa. Amb un disseny acurat,

referència al tema del qual es parla), el *mode* (o canal d'emissió) el *tenor funcional* (o propòsit) i el *tenor interpersonal* (relacions interpersonals entre els interlocutors, formalitat, o to)."

⁵⁹ Per a més informació sobre la funcionalitat dels corpus de parla espontània per als estudis fonètics, vg. Llisterrí (1999).

doncs, una enquesta de tipus inductiu pot ser molt pràctica per obtenir materials complets i fiables.

Tot seguit parem atenció al procediment introspectiu, que ha demostrat ser d'una gran eficàcia en la descripció de l'entonació. L'investigador —que ha de ser parlant de la varietat lingüística que es pretén descriure— va repassant mentalment, anotant i enregistant les formes melòdiques que utilitza en situacions pragmàtiques diverses. Un dels avantatges d'aquest mètode és la seva flexibilitat i el fet que permet considerar evidència negativa, és a dir, possibles contextos en què una determinada entonació és agramatical o sona marcada. Tenir en compte aquests contextos ajuda a delimitar els sentits que confereix una determinada melodia a un enunciat. Per exemple, hem vist que Payrató (2002) utilitza l'evidència negativa per establir la diferència pragmàtica que hi ha entre els contorns interrogatius ascendents i descendents: els enunciats *¿Em deixaràs el teu cotxe nou?* \neg o *¿Podríem venir a sopar a casa teva?* \neg , pronunciats amb una entonació descendent, "sonen clarament descorteses en comparació amb l'entonació descendent". L'operativitat de les tècniques introspectives ha quedat a bastament demostrada i actualment molts investigadors les utilitzen com a metodologia bàsica o complementària amb d'altres tècniques —vg., per exemple, Bonet (1984), Halliday (1967), Pierrehumbert (1980), Prieto (2002) i Sosa (1991, 1999).

En resum, som del parer que la tasca d'exploració de la semàntica entonativa requereix un bon coneixement de les eines d'anàlisi pragmàtica i, alhora, la utilització adient dels mètodes de recollida de dades. Abans de finalitzar el capítol volem reivindicar l'interès que té la combinació dels mètodes de recollida de dades per a l'estudi de la semàntica de l'entonació. D'una banda, cal que l'investigador aprofiti l'existència de corpus orals que posen a l'abast un nombre amplíssim de formes melòdiques en contextos discursius diversos. De l'altra, l'evidència negativa —la consideració dels entorns semàntics en què un determinat contorn és gramatical o agramatical— és una tècnica especialment idònia per a l'estudi del valor pragmàtic dels patrons melòdics.